वरुराङ्गिरसः, सर्वहरिर्वा ऐन्द्रः। हरिः। जगती, १२-१३ त्रिष्टुप्

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ शंसिषं॒ हरी॒ प्र ते॑ वन्वे व॒नुषो॑ हर्य॒तं मद॑म्।
घृ॒तं न यो हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑त॒ आ त्वा॑ विशन्तु॒ हरि॑वर्पसं॒ गिरः॑॥ १०.०९६.०१

महे- महति। विदथे- उपासने। यैर्विदन्त्यात्मानमिति विदथाः। ते- तव। हरी- आकर्षणशक्तिप्रतीकावश्वौ। प्र शंसिषम्- प्रशंसामि। वनुषः- शत्रुहिंसकस्य। ते- तव। हर्यतम्- कमनीयम्। मदम्- हर्षम्। प्र- प्रकर्षेण। वन्वे- याचे। वनु याचने। यः। हरिभिः- स्वाकर्षणशक्तिभिः। चारु- कल्याणम्। घृतम्- उदकम्। न- सम्प्रति। सेचते- वर्षति। त्वा- तादृशं त्वाम्। हरिवर्पसम्- आकर्षकरूपम्। गिरः- मन्त्राः। आ विशन्तु- प्रविशन्तु ॥१॥

हरि॒ हि योनि॑म॒भि ये स॒मस्व॑रन्हि॒न्वन्तो॒ हरी॑ दि॒व्यं यथा॒ सद॑ः।
आ यं पृ॒णन्ति॒ हरि॑भि॒र्न धे॒नव॒ इन्द्रा॑य शू॒षं हरि॑वन्तमर्चत॥ १०.०९६.०२

दिव्यं सदः- दिव्यधाम। यथा प्राप्नुवन्ति तथा। हरी- प्राणप्रतीकाविन्द्राश्वौ। हिन्वन्तः- प्रेरयन्तः। ये- य उपासकाः। हरिम्- प्राणाख्यतुरगम्। योनिम्- इन्द्रवाहनम्। अभि समस्वरन्- आभिमुख्येन सम्यक् अस्तुवन्। तादृशा यूयम्। यम्। धेनवः- चिद्रश्मयः। न- इव। हरिभिः- प्राणैः। आ पृणन्ति- आपूरयन्ति। तस्य। इन्द्राय- परमेश्वरस्य। हरिवन्तम्- प्राणमयम्। शूषम्- स्वबलम्। अर्चत- समर्पयत ॥२॥

सो अ॑स्य॒ वज्रो॒ हरि॑तो॒ य आ॑य॒सो हरि॒र्निका॑मो॒ हरि॒रा गभ॑स्त्योः।
द्यु॒म्नी सु॑शि॒प्रो हरि॑मन्युसायक॒ इन्द्रे॒ नि रू॒पा हरि॑ता मिमिक्षिरे॥ १०.०९६.०३

अस्य- एतस्येन्द्रस्य। यः। वज्रः। सः- असौ। हरितः- आकर्षणशक्तिसम्पन्नः। आयसः- अयःसारः। हरिः- प्राणमयः। निकामः- कमनीयः। हरिः- शत्रुप्राणहारकः। गभस्त्योः- बाह्वोः। आ- आभिमुख्येन धृतः। द्युम्नी- तेजस्वी। सुशिप्रः- शोभननासिकोपलक्षितप्राणवान्।

Dr. Rangani

हरिमन्युसायकः- प्राणमयमननायुधवान्। इन्द्रे- ईशनाधिदैवते। हरिता रूपा- आकर्षणशक्तयः। नि- नितराम्। मिमिक्षिरे- निषिक्ताः ॥३॥

दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विव्यचद्वज्रो हरितो न रंह्या।
तुददहिं हरिशिप्रो य आयसः सहस्रशोका अभवद्धरिम्भरः॥ १०.०९६.०४

हर्यतः- आकर्षणशक्तिभूतः। वज्रः। दिवि- चित्ताकाशे। केतुः- प्रज्ञा। न- इव। अधि धायि- धृतः। हरितः- प्राणाः। न- इव। रंह्या- वेगेन। विव्यचत्- व्याप्नुवन्ति। यः। हरिशिप्रः- शोभनश्वासयुतनासिकोपलक्षितप्राणः। स इन्द्रः। अहिम्- मेधायामप्रज्ञायामहिवत् स्थितमावरणं वृत्रम्। तुदत्- नाशितवान्। सः। आयसः- अयःसारः। सहस्रशोकाः- प्रभूतदीप्तिमान्। शुच दीप्तौ। हरिर्भरः- प्राणभरणशीलः। अभवत्- अभूत्॥४॥

त्वंत्वमहर्यथा उपस्तुतः पूर्वेभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः।
त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्य१मसामि राधो हरिजात हर्यतम्॥ १०.०९६.०५

इन्द्र- परमेश्वर। हरिकेश- प्राणाश्वभूत। पूर्वेभिः यज्वभिः- प्राचीनैरुपासकैः। उपस्तुतः- उपासितः। त्वंत्वम्- भवान्। अहर्यथाः- अकामयत। हरिजात- प्राणज इन्द्र। तव। विश्वमुक्थ्यम्- सर्वे मन्त्राः। त्वम्। असामि- अनुपमाम्। हर्यतम्- प्राणमयीम्। राधः- संसिद्धिम्। हर्यसि- कामयसे ॥५॥

ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मद इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरी।
पुरूण्यस्मै सवनानि हर्यत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे॥ १०.०९६.०६

हर्यता- गतिशीलौ। हरी- आकर्षणशक्तिप्रतीकावश्वौ। ता- तौ। वज्रिणम्- वज्रपाणिम्। मन्दिनम्- हर्षसम्पन्नम्। स्तोम्यम्- मन्त्रात्मकम्। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। मदे- हर्षे सति। रथे- रमणीयवाहने। वहतः। हर्यते- गतिशीलाय। इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय। अस्मै- एतस्मै। पुरूणि- प्रभूतानि। सवनानि- सम्भजनानि। हरयः- आकर्षणशक्तिमन्तः। सोमाः- रसाः। दधन्विरे- धारयन्ति ॥६॥

Dr. Rangarji

अरं कामाय हरयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन्हरयो हरी तुरा।

अर्वद्भिर्यो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्य कामं हरिवन्तमानशे॥ १०.०९६.०७

हरयः- आकर्षणशक्तिसम्पन्नाः सोमा रसाः। कामाय- इन्द्रकामनाय। अरम्- अलंभावं तृप्तिम्। दधन्विरे- धारयन्ति। हरयः- रसाः। तुरा- वेगवन्तौ। हरी- अश्वौ प्राणमयौ। स्थिराय- दृढायेन्द्राय। हिन्वन्- प्रेरयन्ति। यः। अर्वभिः- अरणैः। हरिभिः- आकर्षणशक्तिभूतैस्तुरगैः। जोषम्- सेव्यं यज्ञम्। ईयते- गच्छति। सः- सोऽस्य रथः। अस्य- एतस्येन्द्रस्य। हरिवन्तम्- प्राणमयीम्। कामम्- इच्छाम्। आनशे- व्याप्नोति ॥७॥

हरिश्मशारुर्हरिकेश आयसस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत।

अर्वद्भिर्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषद्धरी॥ १०.०९६.०८

हरिश्मशारुः हरिकेशः- प्राणाङ्गः। श्मशारुः श्मश्रुः। श्मश्रुकेशादिकमपि इन्द्रस्य प्राणा एवेति भावः। आयसः- अयःसारः। तुरस्पेये- तूर्णं पातव्ये सोमे। यः। हरिपाः- सोमानुभवकरः। अवर्धत- प्रवृद्धोऽभवत्। यः। वाजिनीवसुः- हव्यसम्पद्वान्। सः। अर्वद्भिः- अरणैः। हरिभिः- प्राणाश्वैः। हरी- प्राणाश्वौ स्ववाहने लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीके योजयित्वा। विश्वा दुरिता- सर्वाणि पापानि दुःखानि वा। अति पारिषत्- पारयतु ॥८॥

स्रुवेव यस्य हरिणी विपेततुः शिप्रे वाजाय हरिणी दविध्वतः।

प्र यत्कृते चमसे मर्मृजद्धरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः॥ १०.०९६.०९

यत्- यदा। चमसे- भाजने प्रतीके। कृते- संस्कृते। तस्मिन्वर्तमानम्। मदस्य- हर्षकरम्। हर्यतस्य- आकर्षकम्। अन्धसः- अन्नोपलक्षितरसम्। पीत्वा- अनुभूय। हरी- प्राणाश्वौ। मर्मृजत्- इन्द्रः शोधयति। तदा। स्रुवेव- हव्ययुक्तपात्रविशेषाविव। यस्य। हरिणी- प्राणाश्वौ। विपेततुः- अधावताम्। वाजाय- वाताख्यहव्याय। हरिणी- प्राणाभ्यासयुक्ते। यस्य। शिप्रे- नासिके। दविध्वतः- अकम्पयताम्। स वर्धित इति शेषः ॥९॥

उत स्म सद्म हर्यतस्य पस्त्योऽरत्यो न वाजं हरिवाँ अचिक्रदत्।

Dr. Rangaraj

मही चिद्धि धिषणाहर्यदोजसा बृहद्वयो दधिषे हर्यतश्चिदा॥ १०.०९६.१०

उत- अपि च। हर्यतस्य- कमनीयस्येन्द्रस्य। पस्त्योः- द्यावापृथिव्योः। सद्म- सदनम्। अत्यः- तुरगः। वाजम्- युद्धम्। न- इव। हरिवान्- इन्द्रः। अचिक्रदत्- अगच्छत्। मही- महती। चित्- एव। हि- खलु। धिषणा- धीः। ओजसा- तेजसा। अहर्यत्- त्वां कामयते। हर्यतः- कामयमानस्य। चित्- एव। आ- आभिमुख्येन। बृहत्- महत्। वयः- अन्नम्। दधिषे- धारयसि ॥१० ॥

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यंनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम्।

प्र पस्त्यमसुर हर्यतं गोराविष्कृधि हरये सूर्याय॥ १०.०९६.११

हर्यमाणः- आकर्षकः सन्। महित्वा- स्वमहिम्ना। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। आ- आपूरयसि। नव्यंनव्यम्- अभिनवम्। प्रियम्। मन्म- मननम्। हर्यसि- कामयसे। असुर- प्राणद। हर्यतम्- आकर्षकम्। गोः- चिद्रश्मेः। पस्त्यम्- सद्म। हरये सूर्याय- प्राणयुक्तात्मसूर्यप्राप्त्यै। आविष्कृधि- आविष्कुरु ॥११ ॥

आ त्वा हर्यन्तं प्रयुजो जनानां रथे वहन्तु हरिशिप्रमिन्द्र।

पिबा यथा प्रतिभृतस्य मध्वो हर्यन्यज्ञं सधमादे दशोणिम्॥ १०.०९६.१२

इन्द्र- परमेश्वर। हरिशिप्रम्- प्राणाभ्यासयुक्तनासिकम्। हर्यन्तम्- कामयमानम्। त्वा- भवन्तम्। जनानाम्। प्रयुजः- प्रकर्षयोगभूताः प्राणाश्वाः। आ वहन्तु। दशोणिम्- दशाङ्गुळ्युपलक्षितशोभनकर्मयुक्तम्। प्रतिभृतस्य- संभृतम्। मध्वम्- मधुरं रसम्। यज्ञम्- औपासनं सङ्गतिकारकम्। सधमादे- सहृदयमादने। पिब- अनुभव ॥१२ ॥

अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सवनं केवलं ते।

ममद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषञ्जठर आ वृषस्व॥ १०.०९६.१३

पूर्वेषां सुतानाम्- पूर्वं निष्पादितान् रसान्। हरिवः- हरियुक्तेन्द्र। अपाः- अनुभूतवान्। अथो- अपि च। इदम्- अयम्। सवनम्- रसः। ते- तवैव केवलः। इन्द्र- परमेश्वर। मधुमन्तम्- मधुरम्।

Dr. Rangaji

सोमम्- रसम्। ममद्धि- अनुभव। सत्रा वृषन्- भूयिष्ठवर्षकेन्द्र। जठरे- हृदये। आ वृषस्व- रसमासिञ्च ॥१३॥

Dr. Ranganji